

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AQRAR SAHƏDƏ MALİYYƏ RESURSLARINDAN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏNİN RİSKLƏRİN AZALDILMASINDA ROLU

İxtisas: **5312.01- Sahə iqtisadiyyatı**

Elm sahəsi: **İqtisad elmləri**

İddiaçı: **İsmayılov Hikmət Nəsir oğlu**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Gəncə – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Məhərrəm Cəlal oğlu Hüseynov

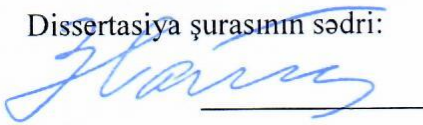
Rəsmi opponetlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Rəsul Ənvər oğlu Balayev

iqtisad elmləri namizədi, dosent
Nüşabə Aslan qızı Hacıyeva

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Yeganə Əziz qızı Abbasova

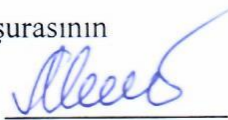
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin və Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin ED 2.42 Birgə Dissertasiya Şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

AMEA-nın həqiqi üzvü, i.e.d.,
professor
Ziyad Əliabbas oğlu Səmədzadə

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Pərvin Elman qızı Muxtarova

Elmi seminarın sədri:

əməkdar kənd təsərrüfatı işçisi,
iqtisad elmləri doktoru, professor
İslam Hacı oğlu İbrahimov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi: Dünya iqtisadiyyatında baş verən qloballaşma meylləri milli iqtisadiyyatın, o cümlədən aqrar sahənin səmərəliliyinin yüksəldilməsini iqtisadi siyasətin əsas hədəflərindən birinə çevirir. Aqrar istehsal xüsusən kənd təsərrüfatının təbii-iqlim amillərindən asılılığı, eləcə də bu sahə məhsullarının spesifik xüsusiyyətləri özünü istehsalın səmərəliliyində müxtəlif səviyyələrdə büruzə verdiyindən bu amillər baxımından risk probleminə xüsusi diqqət yetirilməsi özünü əhəmiyyətli şəkildə göstərir. Ümumiyyətlə, aqrar iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı inkişafına şəraitin yaradılması risklərdən müdafiənin və iqtisadiyyatın bütün subyektlərinin təhlükəsiz inkişafının obyektiv amilinə çevrilir. İqtisadi baxımdan risklərdən müdafiənin təmin edilməsi ölkənin iqtisadi müstəqilliyinə zəmanətdir, istehsal fəaliyyətinin sabitliyinin və səmərəliliyinin, sosial və digər fəaliyyət sahələrində nailiyyətlərin əsas şərtidir. Milli iqtisadiyyatın ən vacib sahələrindən biri kimiaqrar istehsal, o cümlədən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalında risk problemlərini araşdırmadan, mümkün ola bilən daxili və xarici təhlükələrə qarşı dayanıqlığın qiymətləndirilməsi aparılmadan risklərdən müdafiəni təmin etmək mümkün deyil. Məhz buna görə də riskdən müdafiənin iqtisadi baxımdan təmin edilməsi ölkənin və onun subyektlərinin ən vacib prioritetlərindəndir.

Müasir şəraitdə aqrar sahə subyektlərində risklərdən müdafiənin təmin edilməsi tədbirlərinin təkmilləşdirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Çünki məhsul istehsalının inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, daşınma, saxlama və istehsalçılara çatdırılması risklərin keyfiyyət baxımından təsnifləşdirilməsini, ehtimal edilən itkilərin müəyyən edilməsini, riskləri şərtləndirən və risklərin təsirinin azaldılmasına təsir edən amillərin müəyyən edilməsi, olduqca vacib amillərdəndir. Ona görə də risklərin istehsalın nəticələrinə təsir səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi, onların idarə edilməsi sisteminin hazırlanması, risklərin qarışısının alınması və tənzimlənməsi üçün müvafiq tədbirlərin işlənilməsi hazırlanması

iqtisadiyyatın bu mühüm sferasının davamlı inkişafının təmin edilməsinin prioritet istiqamətləridir.

Risqlərin azaldılması problemi qeyd edilənlərlə yanaşı maliyyə resurslarından səmərəli istifadədə və qida təhlükəsizliyində də az əhəmiyyət kəsb etmir. Azərbaycan iqtisadiyyatının hazırkı şəraitində, xüsusilə ərazilərin erməni işğalından azad edilməsi və postpandemiya dövründə risqlərin qiymətləndirilməsi öz aktulluğunu daha da kəskinləşdirir. Ərzaq təhlükəsizliyi və ərazilərin işğaldan azad edilməsi ilə əlaqədar olaraq hazırkı şəraitdə risqlərin azaldılması tədbirləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məlum olduğu kimi, işğaldan azad olunmuş ərazilərin partlayıcılarından tam olaraq təmizlənməməsi və buna beynəlxalq mütəxəssislərin qeyd etdiyi kimi uzun müddət tələb olunması, Ermənistanın hələ də tam sülhün bərpa edilməsi ilə bağlı qeyri-adekvat mövqeyi bu ərazilərə maliyyə qoyuluşlarında risk amilinin nəzərə alınmasının vacibliyini daha da artırır. Təsədüfi deyil ki, “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə risqlərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi üçün yeni və daha təkmil mexanizmlərin tətbiqi və qida təhlükəsizliyi vəziyyətini xarakterizə edən göstəricilər üzrə monitorinqlərin intensivləşdirilməsi qida təhlükəsizliyi sisteminin daha səmərəli fəaliyyətini təmin etməyə kömək edə bilən tədbirlər kimi xarakterizə edilir. Bu sənəddə həmçinin qeyd edilir ki, ölkədə rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı sektoru formalaşdırmaq üçün istehsalçıların maliyyə resursları ilə təminatının yaxşılaşdırılması, bu sahədə risqlərin qiymətləndirilməsi, habelə bu risqlərin azaldılması və ya təsirinin yumşaldılması üzrə mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi zəruridir. Məhz belə iqtisadi mühit və beynəlxalq iqtisadiyyatdakı qeyri-müəyyənlik, aqrar sahədə risqlərin idarə edilməsi sisteminin qarşısında yeni tələblər qoyur.

Maliyyə resurslarının istifadəsi və idarə edilməsinin araşdırılması, risqlərin azaldılmasına təsir edən amillərin qiymətləndirilməsi ilə bağlı metodiki və metodoloji problemlərin tədqiqi həm yerli, həm də xarici müəlliflərin elmi əsərlərində müxtəlif səpkidə geniş şəkildə öz əksini tapır. Aqrar sahənin istehsal və xidmət subyektlərində maliyyə resursları və risqlərin azaldılması sisteminin formalaşdırılması ilə bağlı Z.Ə.Səmədzadə, B.X.Ataşov,

İ.H.Aliyev, S.V.Salahov, İ.H.İbrahimov, İ.V.Əhmədov, B.A.Xankişiyev, M.C.Hüseynov, M.M.Sadiqov, Ə.H.Nuriyev, R.Ə.Balayev, R.K.İsgəndərov, A.F.Abbasov, H.N.İsmayılov və başqaları müvafiq araşdırmalar aparmışlar.

Xarici ölkələrin mütəxəssislərdən A.Smit, D.Rikardo, C.Mill, D.Mill, F.Nayt, A.Şapkin, R.Bıkov, V.Orexov, V.Varşamova, D.Domaşenko, S.Makarova, öz elmi əsərlərində risk problemini geniş şəkildə tədqiq etmişlər. Bütövlükdə risklərinin azaldılması ilə bağlı problemlər adı çəkilən iqtisadçı alimlərin əsərlərində öz geniş həllini tapmışdır. Lakin aqrar sahədə, xüsusən onun əsas bölməsi olan kənd təsərrüfatında maliyyə resurslarından səmərəli istifadənin risklərinin azaldılmasına təsiri problemlərinə həsr edilmiş tədqiqatlara o qədər də çox rast gəlinmir. Məhz bunu nəzərə alsaq aqrar sahədə maliyyə resurslarından səmərəli şəkildə istifadə olunmanın risklərinin azaldılmasında rolu məsələlərinin tədqiqinə həsr edilmiş dissertasiya işinin yerinə yetirilməsi aktualıq kəsb etdiyini görmək olar.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat obyektı olaraq milli iqtisadiyyatın əsas sahələrindən biri olan aqrar sahədəki istehsal və xidmət strukturlarımüəyyən edilmişdir. Tədqiqatın predmetini risklərin azaldılması tədbirlərinin təkmilləşdirilməsində maliyyə resurslarından istifadə ilə bağlı yaranan iqtisadi münasibətlər təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədiaqrar sahədə istehsal və xidmət strukturlarında risklərin azaldılması, o cümlədən maliyyə resurslarından səmərəli istifadənin risklərin azaldılmasına təsiri üzrə araşdırmalar aparılması və təkliflər hazırlanması, həmin risklərin idarə edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə nəzəri müddəaların, praktiki və metodiki tövsiyələrin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Qoyulmuş məqsədə müvafiq olaraq aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- risk kateqoriyasının mahiyyətini dəqiqləşdirmək və aqrar istehsalında risklərin azaldılması xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək;
- aqrar sahədə və xüsusən kənd təsərrüfatında risklərin azaldılmasının və bu prosesdə onların idarə edilməsinin əhəmiyyətini müəyyən etmək;

- kənd təsərrüfatı istehsal və xidmət müəssisələrinin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətini qiymətləndirmək;
- aqrar istehsal müəssisələrində maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyini araşdırmaq;
- risklərin azaldılmasının təsərrüfat subyektlərinin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsirini müəyyənləşdirmək;
- risklərin mahiyyəti və onun azaldılmasına dair elmi yanaşmaları təhlil etmək;
- aqrar sahənin bölmələrində maliyyə resurslarının və risklərin idarə edilməsinə dövlət dəstəyinin əsas istiqamətlərini müəyyən etmək;
- kredit resurslarından istifadənin təsərrüfat subyektlərinin maliyyə təminatının yaxşılaşdırılmasına təsirini tədqiq etmək;
- risklərin azaldılmasında sığorta sistemindən istifadənin əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işinin yerinə yetirilməsində iqtisadi- statistik, müşahidə, təhlil, sintez, müqayisəli təhlil üsullarından istifadə edilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar: Müdafiyyə təqdim olunan əsas müddəalar aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

- risklərin mahiyyəti və maliyyə resurslarının formalaşması ilə bağlı elmi-metodoloji məsələlərin ümumiləşdirilməsinə ehtiyac yaranmışdır;
- aqrar sahədə, xüsusən kənd təsərrüfatın müəssisələrinin inkişafında risklərin idarə edilməsinin əhəmiyyətinin müəyyən edilməsi, müasir dövrün zəruri şərtlərindən birinə çevrilmişdir;
- kənd təsərrüfatında maliyyə resurslarının və maliyyə strategiyasının formalaşması xüsusiyyətləri arasında əlaqənin müəyyən edilməsi, iqtisadi inkişafın tələblərindən irəli gəlir;
- aqrar sahədə istehsal-təsərrüfat fəaliyyəti ilə maliyyə qoyuluşları arasındakı əlaqənin qiymətləndirilməsinə zərurət yaranmışdır;
- maliyyə resurslarından istifadə və risklər arasında asılılığın müəyyənləşdirilməsi həllini gözləyən problemlərdən birinə çevrilib;

- aqrar sahədə struktur dəyişiklərinin istehsal və xidmət subyektlərinin maliyyələşməsinə və risklərin azaldılmasına təsirinin araşdırılması, iqtisadi inkişafın müasir tələblərindən irəli gəlir;

- risklərin idarə edilməsinin və təsirinin azaldılmasının müəssisələrin maliyyə dayanıqlığına təsirinin müəyyən edilməsi tələb olunur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ölkənin aqrar sahəsində maliyyə resurslarından səmərəli istifadə və risklərin azaldılması sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair nəzəri və metodoloji müddəaların əsaslandırılmasına söykənir. Bu baxımdan aşağıdakı elmi yeniliklər əldə edilmişdir:

- aqrar sahənin əsas bölməsi olan kənd təsərrüfatında müxtəlif xarakterli risklərin baş vermə ehtimalı və nəticələrinin qiymətləndirilməsinə maliyyə yönümüdən yanaşmanın əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır;

- kənd təsərrüfatında istehsalın məqsədlərinə uyğun olaraq risk vəziyyətinin yaranması səbəblərinin aşkar edilməsi və onların azaldılmasının iqtisadi mahiyyəti müəyyən edilmişdir;

- aqrar istehsalda adi risklərin baş verməsi ilə bağlı yarana biləcək xərclərin müəyyən edilməsini və həmin xərclərin kompensasiyasını təmin etmək üçün risklərinin daha təkmil idarəetmə sistemi müəyyənləşdirilmişdir;

- maliyyə resurslarından səmərəli istifadənin risklərin azaldılmasına təsiri müəyyən edilmiş və praktiki reallıqlar nəzərə alınmaqla əsaslandırılmışdır;

- risklərin azaldılmasının istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsiri müəyyənləşdirilmişdir;

- maliyyə resurslarından səmərəli istifadəyə və risklərin azaldılmasına dövlət dəstəyinin əsas istiqamətləri müəyyən edilmişdir;

- maliyyə resurslarından səmərəli istifadədə və risklərin azaldılmasında sığorta münasibətlərinin əhəmiyyəti müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti: Aparılan araşdırmalar nəticəsində əldə olunan elmi-nəzəri müddəalar, təklif və tövsiyələr aqrar sahədə, xüsusən kənd təsərrüfatında maliyyə

resurslarından səmərəli istifadə və risklərin azaldılması mexanizminin formalaşmasında, sahibkarlıq təsərrüfatlarının iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına dair layihə, proqram və tədbirlərin müəyyənəndirilməsində istifadə edilə bilər. Eləcə də risklər nəticəsində maliyyə itkilərini minimallaşdırmağa istiqamətlənən risklərin səmərəli idarəetmə sisteminin formalaşdırılması təmin edilə bilər.

Dissertasiya işinin nəticələrinin aprobeiasiyası və tətbiqi: Dissertasiyanın əsas müddəaları, o cümlədən sığorta münasibətlərinin inkişafı, risklərin azaldılması və idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı məsələlər beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi-praktik konfranslarda məruzə edilmiş, 9 adda elmi məqalə və tezis formasında çap edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı: Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın həcmi və quruluşu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə, ədəbiyyat siyahısı və 243191 işarədən ibarətdir. Giriş 6 səhifə olub 11561 işarədən, I fəsil 36 səhifə 76675 işarədən, II fəsil 32 səhifə 60358 işarədən, III fəsil 31 səhifə 65238 işarədən, nəticə 6 səhifə 11999 işarədən, istifadə edilmiş 141 sayda ədəbiyyat siyahısı 11 səhifə olub 15648 işarədən ibarətdir.

Tədqiqat işində 12 cədvəl, 1 qrafik verilmişdir.

TƏDQIQAT İŞİNİN QISA MƏZMUNU

Dissertasiya işinin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları səciyyələndirilmiş, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar şərh edilmiş, işin elmi yenilikləri, nəzəri-praktiki əhəmiyyəti və aprobeiasiyası öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin “Aqrar sahədə risklərin və maliyyə resurslarının formalaşmasının nəzəri-metodoloji məsələləri” adlı birinci fəsilində aqrar sahədə risklərin formalaşması ilə bağlı elmi-nəzəri yanaşmalar, istehsal və xidmət müəssisələrində risklərin idarə edilməsinin əhəmiyyəti, aqrar sahədə maliyyə resurslarının və maliyyə strategiyasının formalaşması xüsusiyyətləri şərh edilmişdir.

Aqrar sahədə mövcud qurumların istehsal-təsərrüfat fəaliyyəti əsasən təbii-iqlim amillərindən asılı olaraq bu və ya digər dərəcədə riskli xarakter daşıyır, bu da ətraf mühitin çoxamilli dinamikası və təsiri prosesində insan amilinin rolundan istifadəni şərtlənir. Müəssisələrin idarəetmə, planlaşdırma, nəzarət nəzəriyyəsi və təcrübəsinin bütün mərhələlərində risklərin qiymətləndirilməsi problemi önə çəkilir. Həmçinin risk və işgüzar fəallığın, gəlir və etibarlılığın səviyyəsinin optimal nisbətinin müəyyənləşdirilməsi riskin yerinin və rolunun təhlilinə əsaslanan seçimdə xüsusi yer tutur. Beləliklə risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi qərarlarının qəbul edilməsi və yerinə yetirilməsi prosesinin əhəmiyyətli hissəsinə tutur.

Risklər nəzəriyyəsi üzrə mövcud olan ədəbiyyatlar riskin terminoloji strukturunun qurulmasında, əsas elementlərinin, xassələrinin, səbəb-nəticə əlaqələrinin izahında, riskə təsir edən qeyri-müəyyənlik amillərinin tərkibinin və mahiyyətinin anlamında bir-mənalı deyil. Risk anlayışı kifayət qədər uzun tarixi dövr keçməklə riskin və qeyri-müəyyənliyin olması bütövlükdə iqtisadiyyatın, o cümlədən aqrar sahənin istehsal subyektlərinin ayrılmaz komponentidir. Riskin çoxtərəfli olması bir çox üst-üstə düşməyən, bəzən isə bir-birinə əks olan real əsaslara gətirib çıxarır.

Risk kateqoriyasının mahiyyətinin izahına müasir yanaşmalar da mövcuddur. Risk kateqoriyasını sahibkarlıq fəaliyyətinin bu növündə resursların səmərəli istifadəsini nəzərdə tutan variantı ilə müqayisədə resursların itkisi ehtimalı, potensial təhlükəsi kimi müəyyən etmək olar. Başqa sözlə risk sahibkarın əlavə xərclər şəklində itkilərinin olması və ya gözlədiyindən daha az gəlir götürməsi təhlükəsi kimi xarakterizə edilə bilər.

Riski, fəal subyekt üçün gözlənilməz olan hadisənin ehtimalı kimi də xarakterizə etmək mümkündür. Bu hadisə subyektin bu vəziyyətdən başqa, subyektin əvvəlcədən müəyyən etdiyi, son və arzu edilən vəziyyətə keçdiyi zaman onun fəaliyyətində baş verə bilər.

Bəzi iqtisadi ədəbiyyatlarda qeyd edilir ki, sahibkar riski kiçik müəssisələrin fəaliyyəti prosesində resursların itirilməsi ehtimalıdır və deməli, əvvəlcədən nəzərdə tutulmuş nəticələrə (gəlirə, mənfəətə) nail olmamaqdır. Eyni zamanda müxtəlif fəaliyyət sferalarında risk

müəyyən əməliyyatları həyata keçirməzdən qabaq nəzərdə tutulandan daha çox həcmdə mənfəət (gəlir) əldə etməklə təzahür edə bilər.

Kənd təsərrüfatı istehsalı iqtisadiyyatın digər sferalarından fərqli olaraq daha çox risk şəraitində həyata keçirilir və onun idarə edilməsinin əhəmiyyəti çox böyükdür. Buna görə də o idarəetmə funksiyasından daha çox dərk edilmiş zərurətdir. Bu ilk növbədə onunla izah edilir ki, məhsul istehsalının həcminə, onun səmərəliliyinə məcburi üsullarla inkişaf edən yerli istehsala xas olan müəyyən xüsusiyyətlər təsir göstərir.

Mövcud aqrar istehsal fəaliyyətinin səmərəliliyinə risklərin təsir dərəcəsinin təhlili nəticəsində iqtisadiyyatın inkişafı yüksək dinamik olduğu zaman nəticənin qeyri-müəyyənliyi ilə şərtlənən mənfəi amillərin təsirlərinə daha çox məruz qalan sahələr aşkar edilir. Bu cür sahələrə əsasən əlavə gəlirin daha yüksək payına malik olan sahələr aiddir. Deməli proseslərin həyata keçirilməsinin gözlənilməz nəticələrinin mənbəyi olan iqtisadiyyatın dinamik transformasiyası baş verən müasir şəraitdə riskə, onun səbəblərinə və nəticələrinə dair tədqiqat işinin əhəmiyyəti çox böyükdür.

Maliyyə strategiyasının əsasını aqrar sahədəki subyektlərin ödəmə qabiliyyətinin və maliyyə dayanıqlığının yüksəldilməsi məqsədilə onun maliyyə resurslarının (kapitalının) axtarışı, səmərəli istifadəsi və quruluşunun idarə edilməsi təşkil edir. Maliyyə strategiyası istehsal və xidmətin idarə edilməsinin istiqamətvericisidir və o lazımi tərzdə formalaşdırılmasa müasir rəqabətli bazar şəraitində istehsal təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirən zaman maliyyə problemlərindən qaçmaq mümkün olmaz. Ona görə də aqrar sahənin maliyyə strategiyasının müəyyənləşdirilməsində maliyyə resurslarının formalaşmasına, onlardan səmərəli istifadəyə, maliyyə resurslarının daha səmərəli şəkildə idarə olunmasına, subyektlərin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinə birbaşa və dolaylı təsir edən müxtəlif risklərin, xüsusilə maliyyə risklərinin azaldılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

İkinci fəsilə - “Aqrar sahə müəssisələrinin inkişaf səviyyəsi, maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin təhlili” – aqrar müəssisələrin istehsal-təsərrüfat fəaliyyəti, kənd təsərrüfatına maliyyə

yə qoyuluşları və ondan istifadə təhlili aparılır, maliyyə resurslarından istifadə və risklər arasında asılılıq qiymətləndirilir.

Beynəlxalq səviyyədə qloballaşma meyllərinin artması və ölkələrin iqtisadi inkişaflarının mövcud səviyyəsi iqtisadiyyatın müxtəlif sferalarında rəqabətqabiliyyətli məhsulların və xidmətlərin istehsalının artırılmasına əsaslanmanı zərurətə çevirməklə milli iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinə əlavə tələblər qoyur. Son illər iqtisadiyyatın sürətlə inkişaf etməsinə baxmayaraq, bu prosesdə iqtisadi əsas kimi aqrar sahənin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artır. Aqrar istehsal kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatın digər sahələri ilə balanslı inkişafı bütövlükdə milli iqtisadiyyatın inkişaf potensialını şərtləndirir. Bu baxımdan ölkədə iqtisadi inkişafın hazırkı mərhələsinin əsas xüsusiyyətləri hesab edilən aqrar istehsalın modernləşdirmə, tarazlı idarəetmə, iqtisadi əlaqələrin makro və mikro səviyyələrdə əhəmiyyətli dəyişikliklərlə bağlı risklərin azaldılması yolu ilə təkmilləşdirilməsi aqrar siyasətdə əsas hədəflərdən hesab edilir.

İqtisadiyyatın istənilən sferasında inkişafın əsası rəqabətqabiliyyətlili istehsalın təmin edilməsinə, işçi qüvvəsinin düzgün idarə olunmasına, modernləşməni həyata keçirmək üçün innovativ ehtiyatların səfərbər olunmasına və istehsalatda istifadəsinin genişləndirilməsinə söykənir.

Təbii ki, həyata keçirilən müvafiq tədbirlər özünü ilk növbədə məhsul istehsalında biruzə verir. Statistik məlumatlara istinadən kənd təsərrüfatında məhsul istehsalının dinamikasının təhlili göstərir ki, 2016 -2020-ci illərdə kənd təsərrüfatında ümumi məhsul (faktiki qiymətlərlə) bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə artmışdır. Belə ki, bu göstərici müqayisənin aparıldığı illərdə 49,6%, o cümlədən bitkiçilik sahəsində 56,3%, heyvandarlıqda 44% artmışdır. Kənd təsərrüfatı müəssisələri üzrə 2016-cı illə müqayisədə 2020-ci ildə ümumi məhsulda 85,7% artım qeydə alınmışdır. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində bitkiçiliyin ümumi məhsulu 3 dəfə, heyvandarlığın ümumi məhsulu 30,5% artmışdır. Fərdi sahibkarlar, ailə kəndli və ev təsərrüfatlarının ümumi məhsulu 2012-ci müqayisənin aparıldığı dövrdə 46,5%, bitkiçilikdə 47,6%, heyvandarlıqda 45,5% artmışdır (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Bitkiçilik məhsullarının istehsalı, min tonla

Bitkilərin və çoxillik əkmələrin adları	İllər					2016-cı illə müqayisədə 2020-ci ildə, %-lə
	2016	2017	2018	2019	2020	
Dənli və dənli paxlalar	3065,1	2928,8	3309,2	3538,5	3257,1	106,3
Pambıq	89,4	207,5	233,6	295,3	336,8	3,8 dəfə
Tütün	3,6	5,3	6,3	6,0	6,9	191,7
Kartof	902,4	913,9	898,9	1004,2	1037,6	103,8
Tərəvəz	1270,6	1405,6	1521,9	1714,7	1738,9	136,9
Ərzaqlıq bostan	464,8	438,1	401,9	447,6	448,1	96,4
Meyvəgiləmə	882,8	954,8	1010,8	1099,7	1133,1	128,4
Üzüm	136,5	152,8	167,6	201,8	208,0	152,4

Cədvəl Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [6, s.77].

Məlumdur ki, məhsul istehsalını maliyyə resursları ilə təminatın səviyyəsindən və ondan istifadənin səmərəliliyindən kənd təsəvvür etmək mümkün deyil. Bu baxımdan iqtisadiyyatın müxtəlif sferalarının iqtisadi inkişafı və maliyyə resursları ilə təminat səviyyəsini də bir-birilə əlaqəli şəkildə təhlil etmək zəruridir. Bu yanaşma göstərir ki, maliyyə və iqtisadi inkişaf kimi konsepsiyaların bir-biri ilə əlaqəli olması bütövlükdə ekvivalent elementlər hesab edilir. Xüsusilə beynəlxalq səviyyədə artan risklər qarşısında ölkənin milli maraqlarını təmin etmək üçün ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik siyasətinin effektivliyinə nail olmaq prioritet vəzifələrdəndir.

Araşdırma göstərir ki, investisiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi kənd təsəvvürü müəssisələrinin maliyyə dayanıqlığının möhkəmləndirilməsinin və aqrar sferanın davamlı inkişafının ilkin şərti kimi çıxış edir. Xüsusilə institusional dəyişikliklərin həyata keçirildiyi şəraitdə, aqrar sahənin investisiyalaşdırılması, kənd təsəvvürü istehsalının intensivləşdirilməsində və rəqabətə davamlı istehsalın formalaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Beləliklə, kənd təsəvvürü istehsalının investisiyalaşdırılması kənd təsəvvürü məhsulları istehsalçıların maliyyə resurslarına olan tələbatlarının daha səmərəli şəkildə qarşılmasında da mühüm rol oynayır.

İqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların strukturuna nəzər saldıqda məlum olur ki, kənd təsərrüfatının meşə və balıqçılıq təsərrüfatı ilə birlikdə xüsusi çəkisi 2016-cı ildə 2,1% təşkil etmişdir. 2017-ci ildə bu sahə üzrə investisiyanın xüsusi çəkisi 3,5%, 2018-ci ildə 4,4%, 2019-cu ildə 4,2%, 2020-ci ildə 3% səviyyəsində olmuşdur. Göründüyü kimi, yalnız 2020-ci ildə 2017-2019-cu illərə nisbətən investisiya qoyuluşlarının xüsusi çəkisində azalma müşahidə edilir. Digər sahələrdə fərqli vəziyyət görmək mümkündür. Belə ki, sənayedə investisiya qoyuluşlarının xüsusi çəkisi daha yüksək olmasına baxmayaraq 2020-ci ildə göstərici 2016-cı illə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır – 6,5 bənd. Tikinti, nəqliyyat və anbar təsərrüfatı və digər sahələrdə müqayisə olunan dövrdə artım qeydə alınmışdır. Bunu, əsasən risklərin səviyyəsi ilə əlqələndirmək olar (cədvəl 2).

Göründüyü kimi, aqrar sahəyə investisiya qoyuluşlarının xüsusi çəkisində azalma müşahidə edilir və bu, investisiya qoyuluşlarında bu sahənin xüsusi çəkisi qənatləndirici olmadığını deməyə əsas verir. Ümumiyyətlə isə hər hansı bir strukturlaşdırılmış sistemin inkişafında, o cümlədən maliyyə mexanizminin dayanıqlığında onun tərkib elementlərinin artım dinamikasına və davamlığına xüsusi önəm verilməlidir.

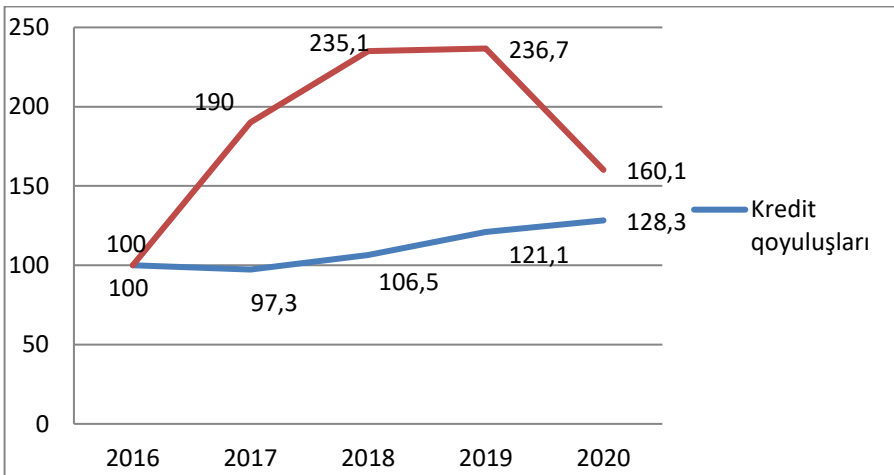
Cədvəl 2. İqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyanın strukturu, %-lə

İllər	Cəmi	sənaye	kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	tikinti	nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	informasiya və rabitə	digər sahələr
2016	100,0	63,1	2,1	17,9	8,8	1,3	6,8
2017	100,0	60,9	3,5	15,8	10,2	1,0	8,6
2018	100,0	49,3	4,4	21,6	11,2	2,6	10,9
2019	100,0	49,9	4,2	19,2	11,8	3,0	11,9
2020	100,0	52,6	3,0	18,5	12,1	1,1	12,7

Cədvəl Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [6, s. 56].

Aqrar sahənin kreditləşdirilməsi iqtisadiyyatın bu mühüm sferasının maliyyələşdirilməsində əvəzsiz rol oynayır. Kənd təsərrüfatına yönəldilən investiya və kredit qoyuluşlarının dinamikası göstərir ki, 2016-cı ilə nisbətən növbəti illərdə (2017-ci il istisna olmaqla) investisiya qoyuluşları dinamik olaraq artmışdır. Belə ki, bu göstərici 2018-ci ildə 6,5%, 2017-ci ildə 21,1%, 2020-ci ildə 28,3% artdığı halda kredit qoyuluşlarında 2020-ci ildə 2017-2019-cu illərə nisbətən kəskin azalma baş vermişdir [qrafik 1].

Aqrar bölmənin kreditləşdirmə sistemi tam sistemdir və bu onun təkmilləşdirilməsinə kompleks yanaşmanın lazımlığını şərtləndirir. Aqrar bölmənin kreditləşdirmə sisteminin hissələri - kredit siyasəti və kredit texnologiyaları, habelə onun quruluş elementləri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədəirlər və qarşılıqlı fəaliyyət göstərirlər. Bu onu göstərir ki, hər bir elementin mahiyyətinə edilən düzəlişlər digər elementlərdə də dəyişiklik edə bilər.

Qrafik 1. Kənd təsərrüfatına yönəldilən investiya və kredit qoyuluşları dinamikası, 2016-cı ilə nisbətən, %-lə.

Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadiyyatın qlobal təhdidlərdən qorunması ilk növbədə bütün sferalarda problemlərin və uğursuzluqların qarşısının alınmasına yönəlmiş maliyyə sağlamaşdırılması tədbirlərini özündə ehtiva edir. Maliyyə sağlamaşdırılmasının təmin

edilməsinə sistemli yanaşma tədbirlər sistemi üzrə əsas qovşaqların müəyyənləşdirilməsini şərtləndirməklə istehsal müəssisələrinin maliyyə potensialını gücləndirməyə imkan verir, maliyyələşmə mexanizminin strukturunun təkmilləşdirilməsinə birbaşa təsir göstərə bilər.

Maliyyə resurslarından səmərəli istifadə hesabına risklərin azaldılmasını təmin etmək ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına müsbət təsirini göstərməklə bərabər maliyyə dayanıqlığının tələb olunan səviyyəsinə təminat verir. Deməli, müəssisələrin maliyyə vəziyyəti ilə risklərin azaldılması problemi arasında əhəmiyyətli asılılıq mövcuddur.

Kənd təsərrüfatı istehsal və xidmət strukturlarının maliyyə nəticələrinin təhlili nəticəsində məlum olur ki, son 10 ildə, konkret olaraq 2010-cu illə müqayisədə 2020-ci ildə ziyanla işləyən kənd təsərrüfatı müəssisələrinin sayı 71,4% azalmışdır. Əgər 2010-cu ildə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin 8,9%-i zərərli işləyirdisə, 2020-ci ildə bu göstərici 5,6% təşkil etmişdir. Ümumi mənfəət müqayisənin aparıldığı illərdə 3 dəfə artmışdır. o cümlədən bitkiçilikdə Müqayisə olunan dövrdə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının rentabelliği 21,4%-dən 19,4%-ə qədər geriləmişdir. Baxmayaraq ki, bitkiçilikdə mənfəət 14,7 dəfə, heyvandarlıqda 12,9% artmışdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının rentabellik səviyyəsi ümumən 0,9 bənd, o cümlədən bitkiçilikdə 11,4 bənd yüksəlmiş, heyvandarlıqda isə 10,2 bənd azalma baş vermişdir (cədvəl 3).

Göründüyü kimi, kənd təsərrüfatında əldə olunmuş nəticələri əsasən yüksək qiymətləndirmək mümkün deyil. Doğrudur, bəzi məhsul növlərində kifayət səviyyədə müsbət tendensiyalar müşahidə edilir. Lakin bütövlükdə bu vəziyyət aqrar sferada fəaliyyət göstərən müəssisələrin maliyyə dayanıqlığından xəbər vermir. Bu isə təbii olaraq risklərin azaldılması ilə bağlı problemlərin mövcudluğunu göstərir. Beynəlxalq təcrübədə belə hallarda dövlətin həm stimullaşdırıcı, həm də risklərlə bağlı zərərin qarşılınması və risklərin təsirinin minimuma endirilməsi sahəsindəki rolundan əhəmiyyətli şəkildə istifadə edir.

Beləliklə, aqrar sahədə risklərin azaldılması ilə bağlı müəyyənləşdirilən tədbirlər sistemi iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək,

müəssisələrin istehsal-tədərüfat fəaliyyəti üçün təhlükə hesab edilən mənfi meylləri və təsirləri neytrallaşdırmaq, müəssisələrin maliyyə sabitliyini və etibarlılığını təmin etmək üçün risklərin səmərəli idarə edilməsi sisteminin yaradılmasına istiqamətlənməni önə çəkir. Beləliklə, aqrar istehsal və xidmət müəssisələrində maliyyə resurslarının yaradılması risklərin maliyyələşdirilməsinə və onların azaldılmasına imkan verən əsas şərtlərdən hesab edilir.

Cədvəl 3. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin fəaliyyətinin maliyyə nəticələri

Göstəricilər	İllər				
	2010	2015	2018	2019	2020
Təsərrüfatların sayı (vahid)	2392	1659	1641	1471	1096
Ondan ziyanla işləyənlər faizlə	213	129	81	95	61
Ümumi mənfəət, min manat (min manatla)	34371	39763	27032	34396	104016
Bütün maliyyə təsərrüfat fəaliyyəti üzrə rentabellik faizi	21,4	11,3	20,1	17,2	19,4
Bitkiçilikdə mənfəət (zərər (-), min manat)	4708	20241	56577	68795	69321
Heyvandarlıqda mənfəət (zərər (-), min manat)	24061	19993	19048	10481	27180
Kənd təsərrüfatı məhsullarının rentabellik səviyyəsi (faizlə)	18,1	11,3	16,2	15,3	19,0
O cümlədən bitkilərdə	17,8	36,0	40,4	35,7	29,2
heyvandarlıqda	19,7	7,1	5,9	3,4	9,5

Cədvəl Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [6, s. 127].

Üçüncü fəsil “Aqrar sahədə maliyyə resurslarından səmərəli istifadə və risklərin azaldılması yolları”na həsr edilir. Bu fəsildə aqrar sahənin struktur dəyişiklərinin müəssisələrin maliyyələşməsinə

və risklərin azaldılmasına təsiri, kənd təsərrüfatı müəssisələrində risklərin idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi perspektivləri və müəssisələrin maliyyə dayanıqlığında və risklərin azaldılmasında sığorta sisteminin rolu müəyyən edilir.

Son illər beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində baş verən dəyişikliklər qeyri-müəyyənlik amillərinin neqativ təsirini azaltmaq məqsədi ilə müəssisələr öz strukturlarını - istehsal, təşkilati, maliyyə və s. təkmilləşdirmək zərurəti ilə qarşılaşırlar. Müasir şəraitdə struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi təsərrüfatçılıq subyektlərinin fəaliyyətinin transformasiyasının səmərəli alətlərindən biridir və kənd təsərrüfatı müəssisələrində risklərin idarəetmə sisteminin mühüm elementi olan struktur dəyişikliklərinin idarə edilməsi iqtisadiyyatda olan müasir çağırışlara cavab olaraq həyata keçirilməlidir. Struktur dəyişikliklərinin reallaşdırılması müəssisələrin risklərdən müdafiə konsepsiyasının mühüm istiqamətlərindən hesab edilir. Struktur dəyişikliklərinin mahiyyəti və təbiətinin başa düşülməsinə dair iqtisadi ədəbiyyatlarda müxtəlif yanaşmalar mövcuddur.

Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadi islahatlar şəraitində strukturun yenidən qurulması və yaxud struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi mahiyyətcə tam dayanıqlı deyildir. Məlumdur ki, ilk dəfə bu barədə XX-ci əsrin 80-ci illərində danışımağa başlanılmışdır. Bu prosesin reallaşdırılmasında başlıca məqsədlərdən biri risklərin azaldılması olmuşdur. Struktur dəyişikliklərinin reallaşdırılması zamanı sahələrin böhrandan çıxış istiqamətlərinin – işçi heyətinin sayının azaldılması, ziyanlı bölmələrin bağlanması, borcun strukturunun yenidən qurulması, satış və məhsul strategiyasının dəyişdirilməsi və s. müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsi nəticəsində risklərin azaldılması təmin olunmaqla müəssisənin sağlamlaşdırılmasına və istehsal həcminin bərpa edilməsinə zəmin yaranır.

Dünya iqtisadiyyatındakı böhran halları səmərəsiz kapital qoyuluşları, biznesin az sərfəli və qeyri-profil növlərinin olması, diqqətinin əsas hədəflərdən yayınması halları baş verdiyindən ayrı-ayrı sahələrin və məhsulların subsidiyalaşdırılması zərurəti yaranır. Son illər respublikamızda da bu istiqamətdə əhəmiyyətli tədbirlər görülməkdədir. Araşdırmalar göstərir ki, təkcə 2020-ci ildə aqrar sahəyə 277840,2 min man. subsidiya ayrılmışdır. O cümlədən

becərilən əkinlərə və çoxillik əkmələrə görə 232 935,93 min man., pambığa görə 28 361,54 min man., tütünə görə 228,6 min man., şəkər çuğunduruna görə 749,5 min man., subsidiya ödənilmişdir. Süni mayalanma yolu ilə alınmış buzova görə 8 389,5 min man., barama emalı və ipək istehsalı müəssisələrinə təhvil verilən yaş baramaya görə 2157,91 min man., hər bir arı ailəsinə görə 5017,18 min man. subsidiya ödənişi həyata keçirilmişdir.

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrində maliyyə resurslarından səmərəli istifadə və risklərin idarəetmə mexanizminin alətlərinin müasir vəziyyətini araşdırarkən maliyyə resurslarından istifadə mexanizmi ilə risklərin idarə edilməsi metodologiyasının elementlərini nəzərdən keçirmək, onları müəssisələrin təşkilati-iqtisadi xüsusiyyətlərinin spesifikasiyasına uyğunlaşdırmaq lazımdır. Bu baxımdan risklərin mahiyyəti barədə nəzəri bilikləri aqrar iqtisadiyyatın və kənd təsərrüfatında idarəetmənin bazası ilə birləşdirərək müəssisələrdə risklərin spesifik idarəetmə mexanizmlərini formalaşdırmaq zəruridir. Bu mexnizmlər müəssisələrin maliyyə planlaşdırmasının, resurs potensialının və texnoloji proseslərinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır.

Qeyd edilənlər göstərir ki, qeyri-müəyyənlik şəraitində risklərin vaxtında müəyyənləşdirilməsi, onların spesifikasiyasının nəzərə alınması, risklə bağlı təhlükələrin müəyyən edilməsi onların səmərəli şəkildə idarə edilməsinin təməl prinsipləridir. Bu proses müəssisələrə gözlənilən zərərin baş verməməsinə, yaxud dəyə biləcək zərərin vaxtında aradan qaldırılmasına zəmin yaratmaqla risklərin neytrallaşdırılmasının başlıca istiqamətləridir.

Araşdırmalara əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, hazırda mümkün olan risklərin böyük qismi sığorta sistemi ilə müdafiə olunmayıb, yaxud zəif müdafiə olunur. Son illər sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər görülsə də təbii fəlakətlər və digər riskli amillərin müəssisələrin maliyyə vəziyyətinə mənfi təsiri qalmaqdadır. Ona görə də kənd təsərrüfatı istehsal və xidmət müəssisələrinin risklərinin idarə edilməsinin ən vacib elementi olan sığorta müdafiəsi sisteminin inkişaf etdirilməsi zəruridir. Qeyd edilənlərin ümumiləşdirilməsi göstərir ki, risklərin idarəetmə sisteminin maliyyə-sığorta alətləri kənd təsərrüfatı müəssisələrinin

ənənəvi və perspektiv fəaliyyətində iştirak edərək resurs təminatı rolunu oynayırlar, istehsalın fəaliyyətinin ahəngdarlığını təmin edirlər. Bu isə öz növbəsində müəssisələrin maliyyə dayanıqlığında əhəmiyyətli rol oynayır.

Beləliklə, əldə edilmiş nəticələr aqrar istehsalda maliyyə resurslarından səmərəli istifadə, müəssisələrin maliyyə dayanıqlığının təmin olunması, risklərin azaldılması və aradan qaldırılması istiqamətləri üzrə aşağıdakı təkliflərin müəyyənləşdirilməsini şərtləndirmişdir:

1. Risklərin idarə edilməsi sisteminin dünya təcrübəsində mövcud olan daha modernləşdirilmiş şəkildə formalaşdırılmasının orta və uzun müddətli inkişafın dayanıqlığını və davamlığını təmin etməyə imkan verdiyini nəzərə alaraq yeni, daha çevik və təkmil idarəetmə modelinə adaptasiya hesabına risklərdən özünü qorumaq ən mühüm tədbirlərdən biri ola bilər.

2. Müəssisələrdə inkişaf strategiyasının və siyasətin hazırlanaraq həyata keçirilməsi üçün zəruri və kifayət qədər təşkilati və informasiya bazasının yaradılması zəruri məsələlərdəndir. Bunun hesabına strateji proqnozlaşdırma və planlaşdırma vəzifələrini birləşdirərək müəssisələrin iqtisadi maraqlarına uyğun qərarların qəbul edilməsi və reallaşdırılması üçün kifayət qədər güclü və elmi cəhətdən daha səmərəli üsullara malik olan idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi mümkündür. Xüsusilə müəssisələrin maliyyə resursları ilə təminatında institusional quruluşun, həmçinin risklərin idarə olunması sistemlərinin təkmilləşdirilməsi hesabına risklərin yaranması və yayılmasının potensial təhlükəsi erkən mərhələdə müəyyənləşdirilə bilər, habelə maliyyə dayanıqlığı təmin olunar.

3. Müəssisələrin maliyyə dayanıqlığı hesabına risklərin azaldılmasının və mənfi təsirlərinin minimuma endirilməsinin əsas istiqamətlərindən biri aqrar sahəyə yönəldilən investisiya qoyuluşları ilə bağlıdır. Xüsusilə xarici investorların bu sahəyə cəlb edilməsində investisiya risklərinin sığortalanmasına ciddi ehtiyac var. Bu isə əlverişli investisiya və etibarlılıq prinsipinin təmin edilməsini özündə əks etdirdiyindən qeyd edilənlərin qanunvericiliklə tənzimlənməsi risklərin daha səmərəli idarə edilməsinin təminatçısına çevrilə bilər.

4. Dövlət tərəfindən aqrar sahəyə nəzərdə tutulan dotasiya, subsidiya, güzəştli kreditlər və s. kimi güzəştlər istehsal risklərinin idarəedilməsi prosesinin tərkib hissələrindən olduğunu nəzərə alaraq bu sahədə dünya təcrübəsindən istifadə, o cümlədən maliyyə yardımlarının təbii-iqtisadi zonalar üzrə diferensial şəkildə tətbiqi risklərlə daha çox üzləşən regionlara maliyyə dəstəyi baxımından müsbət nəticələr verir.

5. Kənd təsərrüfatında risklərin azaldılması və təsirlərinin azaldılmasında, eləcə də risklər nəticəsində müəssisələrə dəyən zərərin vaxtında müəyyənləşdirilərək kompensasiya edilməsində sığortanın son dərəcə əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan kənd təsərrüfatında mövcud sığorta mexanizminin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var. Kənd təsərrüfatında sığorta xidmətləri səviyyəsinin yüksəldilməsi, təkrar sığorta əməliyyatlarının ölkənin iqtisadi maraqları çərçivəsində tənzimlənməsi, sığorta sahəsində istehsalçıların maarifləndirilməsi və ixtisaslı kadrların hazırlanması, sığorta haqlarının ümumi məhsulda xüsusi çəkisinin artırılması, sığorta işini tənzimləyən yeni normativ-hüquqi aktların qəbul olunması, bütövlükdə sığorta xidmətləri bazarının dünya sığorta bazarına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi sahəsində müvafiq tədbirlərin görülməsi vacibdir.

6. Aqrar sferada sığorta münasibətinin stimullaşdırılmasına dövlət tərəfindən maliyyə yardımının ayrılması və ödənilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi hazırda aktual məsələlərdəndir. Çünki hazırda kənd təsərrüfatı istehsalçısı sığorta prosesini həyata keçirməkdə lazımı səviyyədə maraqlı deyil. Beynəlxalq təcrübədə risklərinin sığortası təcrübəsi geniş yayılmasını nəzərə alaraq bu təcrübənin respublikamızda tətbiq edilməsi səmərəli nəticələr verə bilər.

7. Aqrar sferada risklərin səmərəli idarə edilməsi aqrar bankların kredit strategiyasını düzgün müəyyənləşdirilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Kredit strategiyası cəlb olunmuş maliyyə resurslarının strukturu və informasiya resurslarının yetərliyi nəzərə alınmaqla kreditlərin növləri üzrə bankların kredit resurslarının yerləşdirilməsi istiqamətlərini müəyyən etməlidir. Bu baxımdan

strategiyada kreditlərin diversifikasiyası və diferensiallaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir.

8. Kənd təsərrüfatında sığorta münasibətlərində iştirak edən sığorta şirkətlərinin sayı az olduğundan bu sahədə rəqabət mühiti demək olar ki, formalaşmamışdır. Bu isə istehsalçılar üçün daha səmərəli kredit münasibətlərinin qurulması üzrə təklifləri məhdudlaşdıran başlıca amillərdəndir. Bu baxımdan sığorta münasibətlərinin inkişafı üçün rəqabət mühitinin formalaşdırılması üzrə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin müəyyənləşdirilməsinə ehtiyac var.

9. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, sığorta münasibətlərinin stimullaşdırılması tədbirləri çoxşaxəlidir. Bunu nəzərə alsaq aqrar sahədə diferensial sığorta sisteminin tətbiqi, o cümlədən regionlar və məhsul növləri üzrə sığortanın tətbiqi sahənin inkişafında mühüm rol oynaya bilər.

Dissertasiya işinin mövzusu ilə bağlı müəllifin aşağıdakı məqalələri və tezisləri dərc edilmişdir:

1. Kənd təsərrüfatında risk amilinin nəzərə alınmasının zəruriliyi // Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı elmi-tədqiqat institutunun Elmi Əsərləri. Bakı 2016. s. 46-50.

2. Risklərin kənd təsərrüfatı müəssisələrinin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinə təsiri // ADAU-nun Elmi Əsərləri. Gəncə 2018. S.136-140.

3. Müəssisənin maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasında sığorta sisteminin rolu / Respublika Elmi-Praktik Konfransının Materialları. Gəncə 2018. S.464-470.

4. Влияние структурных преобразований в сельском хозяйстве на снижение рисков // Экономика и предпринимательство. №1 2019. С.456-459.

5. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində maliyyə resursları ilə təmin olunma səviyyəsinin risklərə təsiri // Kooperasiya elmi-praktiki jurnal. №2(53)-2019. S.165-171.

6. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində risklərin idarə edilməsinin əhəmiyyəti // ADAU-nun Elmi Əsərləri. Gəncə 2019, №3. s.117-121.

7. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində maliyyə resursları ilə təmin olunma səviyyəsinin risklərə təsiri / Respublika Elmi-Praktik Konfransının Materialları. Gəncə 2019. S.74-78.

8. Направления привлечения финансовых ресурсов в сельское хозяйство / Международная научная конференция «Актуальные научные исследования в современном мире» Переяслав- Хмельницкий (26-27 октября 2019 г). С.65-69.

9. Aqrar sahədə maliyyə strategiyasının formalaşmasının effektivliyi və prioritetlər / Kooperasiya elmi-praktiki jurnal. №1(60)-2021. S.179-187.

Dissertasiyanın müdafiəsi 12 oktyabr 2022-ci il tarixində saat 16:00-da Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti və Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin ED 2.42 Birgə Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Atatürk prospekti 450, AZ 2000, Gəncə şəhəri, Azərbaycan

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin rəsmi internet saytında (www.adau.edu.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 22 avqust 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb:29.07.2022
Kağızın formatı: (210x297) 1/4
Həcm: 41035
Tiraj: 100